

EGY PORTUGÁLIAI MAGYAR SZÁMÚZÓTT: HORTHY MIKLÓS

csak azzal világíthatott, amije volt
(BBC-nekrológ, 1957. február 9.)

A 80 éves Horthy Miklós 1948. december 18-án családjával elhagyja a bajorországi Weilheimet, rövid svájci, ill. olaszországi tartózkodás után Genovában hajóra száll és 1949. január 11-én Lisszabonba érkezik. A száműzött európai uralkodókat gyűjtő Estorilban él 1957. február 9-én bekövetkezett haláláig.

Életének ez az utolsó nyolc éve *fehér folt a hazai szakirodalomban*. Memoárjában¹ alig van erről valami. Az ortodox szocialista munkák² utolsó pár oldalukon intézik el néhány egymást ismétlő klisével. **Gosztonyi Péter** hasonlóképpen csak érinti.³ **Borbándi Gyula**⁴ a politikai emigráció felől nyújt pár adalékot. A Horthy Istvánnéval az utóbbi években készített interjúk (**Bokor Péter**⁵, **Gosztonyi Péter – Kanyó András**⁶) egy-két részletet világítanak meg jobban. Az áttörést a *História* 1990. 5–6. számának Horthy-összeállítás jelzi, mindenekelőtt az első forrásközlés **Romsics Ignáctól**, aki Horthynak Zsitvay Tibor egykori igazságügyminiszterhez 1949–51 között írt 11 levelét teszi közzé.⁷ Ugyancsak forrásértékű Julio Sauerwein korabeli könyve Horthyt méltató bekezdésének közlése **Vajnai Lajostól**.⁸

A hallgatás magyarázható azzal, hogy Horthy már 1944. október 16-ával „kilép a magyar történelemből” (Gosztonyi); hogy kiadatása lekerül a napirendről, többé nincs „nürnbergi reflektorfényben”; hogy az emigráció politikai életében alig vesz részt; s hogy a szocialista történetírás dogmái akadályozták a tényszerű kutatást.

Talán nem érdektelen megvizsgálni, *miért kerül Horthy Portugáliába, hogyan szervezi meg ott életét és milyen jellegű és mértékű politikai megnyilvánulásai vannak.*

(*Miért Portugália?*) A közvetlen ok – mint levelében maga írja –, hogy „feleségem nem bírta a klímát, négy tüdőgyulladásra volt, így enyhébb tájakra kellett húzódnunk”.⁹ Másodsorban fél a kiadatástól. Igaz, Anglia nem tekinti háborús bűnösnek, lényegében – s 1946 januárjától deklaratíván – az USA sem, Sztálin is ilyen értelemben nyilatkozik Moszkvában a magyar miniszterelnöknek (bár csak 1946 júniusában). A sajtófrázisok ellenére Magyarország sem kíván mártírt gyártani. Tito viszont az újvidéki vérengzés miatt még 1948-ban is kiadását kéri. Végül az amerikai megszállási zónában semmiféle politikai tevékenységet nem folytathat, ez a kiadatás megtagadásának feltétele.

¹ HORTHY MIKLÓS: Emlékirataim. Bp. 1990. (továbbiakban: HORTHY).

² Ld. elsősorban PINTÉR ISTVÁN: Ki volt Horthy Miklós? Bp. 1968. (továbbiakban: PINTÉR); GÁRDOS MIKLÓS: Tengerész a várban. Bp. 1969.

³ GOSZTONYI PÉTER: A kormányzó, Horthy Miklós. Bp. 1990. (továbbiakban: GOSZTONYI).

⁴ BORBÁNDI GYULA: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. I. Bp. 1989. (továbbiakban: BORBÁNDI).

⁵ BOKOR PÉTER: Történelem felülnézetben. Élet és Irodalom 1988. márc. 25. 8. (továbbiakban: BOKOR).

⁶ GOSZTONYI PÉTER – KANYÓ ANDRÁS: Vendégünk Horthy Istvánné. I–VI. Magyarország 1990. 29–34. (továbbiakban: GOSZTONYI – KANYÓ).

⁷ ROMSICS IGNÁC: Horthy Miklós levelei Zsitvay Tiborhoz. História 1990. 5–6. 33–35. (továbbiakban: ROMSICS).

⁸ VAJNAI LAJOS: Horthy Lisszabonban. História 1990. 5–6. 36. (továbbiakban: VAJNAI).

⁹ ROMSICS 33.

A lehetőségeket behatárolja, hogy Magyarországra nem térhet vissza, s a bajor fennsíknál enyhébb helyet kell keresnie. „Hazámat megszállták az oroszok. — mondja szkeptikusan Robert Jackson nürnbergi amerikai főbírónak még 1945-ben — Oda nem térhetek vissza. Bizonyára megérti, hogy 78 éves koromban már csak az az egyetlen kívánságom, hogy azt az időt, ami életemből Isten kegyelméből még hátravan, családom körében tölthessem. Hogy Bajorországban vagy másutt, az nekem egyre megy”.¹⁰

A később latolgatott alternatívák között a tengerentúl, még Brazília is számításba jön, ahol Miklós fiának mint volt magyar követnek van kapcsolata. Már Jacksonnak említette, hogy szívesen élne az USA-ban, s ebben számíthat „kedves barátja”, Sam Woods müncheni amerikai főkonzul támogatására. 1948 tavaszán kérelmezi is a beutazási engedélyt, de terve — talán a közvélemény nyomására — elvetél. Franco Spanyolországába nem vágyik, Francia-, ill. Olaszországot a kommunista befolyás miatt nem itéli biztonságosnak a kiadatás szempontjából. „Schweizba szerettünk volna mi is menni — írja egyéb terveiről Zsitvaynak —, de láttam, hogy a kormány fél nagyon az orosz inváziótól és engem mint antibolsevik czégért nem szívesen látna ott letelepedni”.¹¹

A családi mitológia szerint „véletlenül” kerülnek Portugáliába, melynek nyelvét sem beszélik (a hat nyelvet tudó Horthy nem is sajátítja már el jól a portugált). Persze többről van szó: Portugália a kiadatással szemben biztos hely; Salazar fogadja, lakását diplomáciai védelem alá helyezi, s cserében nem kell távol tartania magát a politizálástól.

Túl ezen a két ország és vezetője között kölcsönös a szimpátia (az estorili években néhányszor találkoznak is). Horthy hajóskapitányként már 1896-ban kiköt Lisszabonban. „Akkoriban — írja tengerparti lovaglására emlékezve — a déli partszegélyen még csak apró halásztelepeket találtunk. Sejtelmem sem lehetett, hogy milyen megváltozott körülmények között térek majd egyszer ide vissza”.¹² Később Portugália már példaképe. Utolsó segélykérését a nyugati hatalmak felé 1944. okt. 11-én a budapesti portugál követ közvetíti. A követ által az angolok felé továbbított beszélgetés szerint „a kormányzó nagyra becsüli dr. Salazar politikáját és ügyességét, amely lehetővé tette számára, hogy megőrizze Portugália semlegeségét, mialatt szigorú következetességgel fenntartja a szövetséget Angliával. Bárcsak maga is hasonló politikát követett volna”.¹³

Közvetlenebb ok Miklós fiának — még a brazíliai évekből származó — jó kapcsolata a berni portugál követtel. Amikor Horthy menye a lehetőségek kipuhatolására Svájcba megy, első útja a portugál követségre vezet. A követ megkonzultálva a kérést Lisszabonnal közli vele, hogy „az egész családod szívesen látják”.¹⁴ Sam Woods *Temporary travel documentet* állít ki számukra.

Később sem bánja meg választását. Érdemes idézni Horthy (Julio Sauerwein interpretálta) véleményét az országról és vezetőjéről: „olyan hatalmat találtam itt, amelyet mindig növekvő csodálattal kellett szemlélnem, és amelyet dr. Oliveira Salazarnak, ennek a széles körű és világosan látó államvezetőnek az atyai és biztos vezetése alatt álló ország tökéletes adminisztrációja nyújt. A hatalom teljesen az ő kezébe van adva. A rend tökéletes mindenütt és napról napra élénkül a fővárosban

¹⁰ HORTHY 334.

¹¹ ROMSICS 33.

¹² HORTHY 36.

¹³ VIDA ISTVÁN: Utolsó üzenet a nyugati szövetségesekhez. História 1990. 5—6. 31.

¹⁴ BOKOR 8.

a prosperitás, ennek az általam eddig ismert országok közül legbékésebb, tengerentúli területekkel rendelkező ország fővárosának a prosperitása. Portugália — miután a rendetlenség és a rendezetlenség sötét periódusán átküzdötte magát — megérdemelte ennek a kiváló személyiségnek az eljövételét, akinek munkáján, elfogulatlanságán és elhatározásain keresztül láthatjuk hatalmas intelligenciáját, amely a mostani világ vezetői között ritka tulajdonság... Salazar ezenfelül olyan szellemi akarattal és jóssággal rendelkezik, amelyet mindazok elismernek, akik, mint én, már gyakorolták a hatalmat. Kormányának szigorú alkotmányos jellege ellenére diktátornak nevezik néhányan. Nem ő az egyedüli, akikre jogtalanul használták ezt a címet. De ha minden diktatúra ilyen lenne, akkor a jelenleg ismert kormányformák közül a valóságban ez a legjobb. Ezen a jól irányított földön, ebben a csodálatos környezetben és ennek a barátságos és bátor népnek a körében élni — úgy ítélem meg — privilégium számomra, súlyos küzdelmekkel teli, hosszú életem után még édes békében”.¹⁵ Nemcsak mélyen konzervatív, elitista, tekintélyelvű és paternalista szemlélete, de a Monarchia tengerészisztjének (máshelyütt is olvasható) gyarmatok iránti nosztalgiaja is fellelhető ebben a passzusban.

(*Hogyan szervezi meg életét?*) Az első hónapokban a *Villa Ramuntchoban* laknak. 1949 novemberében régi ismerősük, gróf Apponyi Antalné rendelkezésükre bocsátja villáját, a *Casa Santa Margaridát*. De amint tudnak, 1950 novemberében saját pénzen bérelt házba költöznek. Ez a *Casa San José* nevű kis villa lesz végső lakóhelyük — állandó gondot jelent ugyan a tulajdonos ragaszkodása ahhoz, hogy nyaranta ő lakjon benne. Ilyenkor olcsó hotelba költöznek.

Weilheimi környezetükből egyedül „Ilus nővér” (Sajni Ilona, az unoka nevelőnője) tart velük. A család ekkor már csonka. Horthy nyolc testvére közül a legfiatalabb, 71 éves Jenő van még életben, aki velük tart (és ott hal meg 1954-ben). Négy gyermekük közül már csak a 41 éves Miklós él, aki csatlakozik a családhoz. Horthyval tart természetesen 67 éves felesége, Purgly Magdolna. Végül „Ily menyé”: a 30 éves Horthy Istvánné, a kormányzóhelyettes özvegye, született Edelsheim Gyulay Ilona grófnő (az ötvenes évektől Bowden angol ezredes portugáliai katonai attasé felesége). Velük van hétéves gyermeke, István.

Sauerwein találó megállapítása szerint Horthy Ilona „a család angyala, saját maga hozta létre azt a mintaszerű környezetet, amely telve van szeretettel és barátsággal”.¹⁶ Már Bajorországban jószerével ő tartja el a családot, nyelvtudását titkárnóként kamatoztatva a müncheni Vöröskeresztnél. Ápolónői minőségben ő kíséri el Horthyt 1948 márciusában Veessenmayer perében tanúskodni. Portugáliában már nem vállal munkát: a kapott segély biztos megélhetést nyújt, s a család ügyeinek intézése — az egyidejű lelkiismeretes irattározással az utókor számára — elég munkát ad neki. Nagy könnyebbséget jelent, amikor egy amerikai ismerősétől kis kocsit kap: ezzel szállíthatja apósát. Horthy többször megjegyzi, hogy „most te vagy az én sofőröm, belügy-, külügy- és pénzügyminiszterem”.¹⁷

A család vagyontalan, Estoril pedig drága hely a „nevetségesen olcsó” Bajorország után. Az életrajzok egy része ezért is feltételezi, hogy a korábban Brazíliába menekített milliőkből élnek. Ez aligha állja meg helyét annak fényében, hogy Genovában gróf Apponyi Antalné cseréli ki Lisszabonig szóló kabinjegyüket luxuslakosztályra. Nehéz feltételezni arról a Horthyról, akinek Weilheimben egyik első dolga, hogy Reményi-Schneller Lajos nyilas minisztertől levélben kérje utolsó

¹⁵ VAJNAI 36.

¹⁶ Uo.

¹⁷ GOSZTONYI — KANYÓ 33. 5.

havi bérének átutalását, arra hivatkozva, hogy üres kézzel kellett távoznia (egyébként se válasz, se pénz). És aki 1951 karácsonyán azt írja Zsitvaynak, hogy „egymásnak — mi öregek — persze nem adtunk semmit, mert nincs miből”.¹⁸

A weilheimi években (megszűnéséig) az UNRRA segíti őket — bár a kapott szeretetsomagok eladogatása kínos. Emellett különféle adományokat kapnak, főleg amerikai barátaiktól: J. F. Montgomerytól és H. A. Pelltól, az USA két utolsó budapesti követétől; időnként pénzt XII. Pius pápától, aki még mint Pacelli bíboros államtitkár az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszus vendége volt; az Amerikában élő négy Páthy-testvértől, akik közül Sándor mint hivatalos minőségben ott-tartózkodó ügyvéd a nürnbergi megpróbáltatások átvészelésében is segítségére volt.

A baráti támogatások a portugáliai években teljesednek ki. A szervező Montgomery mellett Chorin Ferenc volt magyar nagyiparos, Páthy László volt alexandriai konzul és Apponyiné támogatásával az USA-ban létrehoznak egy *Horthy-alapítványt*. Ennek havi 400 dolláros összegéből — mint Ilona nyilatkozta — „ha szerényen is, de kellemesen meg tudunk élni”.¹⁹ Emellett továbbra is kapnak kisebb adományokat, elsősorban a pápától és Weiss Jenő volt nagyiparostól (az életrajzok nem mulasztják el aláhúzni, hogy a nem kimondottan filozemita Horthyt zsidó nagyiparosok támogatják).

A weilheimi időszak ideiglenessége, zaklatottsága és a kiadatástól való félelem megszűnik. Eltűnik ugyanakkor a Bajorországban őket körülvevő magyar közeg, „udvartartásuk” megszűnik. Nyugalom költözik életükbe, sőt elszigeteltség. A semleges Portugália nem ismeri a háború borzalmait, lassan oldódnak csak az idegen közegben. A kapcsolatot a külvilággal a kiterjedt levelezés jelenti. Horthy memoárja szerint „a világ minden részéből szüntelenül érkeznek hozzánk a kedves levelek, amelyekben honfitársaink jóleső ragaszkodása meghatóan jut kifejezésre”.²⁰

(*Magánember vagy politikus?*) Horthy természetesen élénk figyelemmel kíséri a politikai eseményeket, de bizonyos *távolságtartással*. „Nincs országunk, tehát ne politizáljunk” — idézi apósa 1945. decemberi szabadulásától vallott magánemberi attitűdjét illusztráló kedvenc mondását Ilona.²¹

Az estorili számúzöttek doyenje, a „különösen nagy energiájú” Horthy (Sauerwein) jó egészségnek örvend, még 1956-ban is úszni jár a tengerre 15 éves unokájával. Szelleme friss, életrajzírója szerint „mindvégig megőrizte emberi méltóságát és tekintélyét”.²² Magánéletének egyik centruma István unokája, aki Estorilban angol iskolában folytathatja Németországban megkezdett elemi iskolai tanulmányait. „Kis unokámban nagy örömünk van. — írja Zsitvaynak 1949 augusztusában — Februárban lépett be egy itteni kitűnő angol iskolába és a tanév végén első lett osztályában”²³ (majd utódlási komplexusoktól nem zavartatva szép magánkarriert fut be).

A csendes meditáció mellett sokat olvas, s felesége és főleg menyje pótolhatóan segítségével 1944–45-ös fogságában elkezdett memoárját írja, s tesz pontot a végére „1952. Szent István király ünnepén”. Az alábbi indokkal hozza nyilvános-

¹⁸ ROMSICS 35.

¹⁹ GOSZTONYI—KANYÓ 33. 5.

²⁰ HORTHY 339.

²¹ GOSZTONYI—KANYÓ 34. 5.

²² GOSZTONYI 7.

²³ ROMSICS 33.

ságra az először 1953-ban Bonnban (németül) és Buenos Airesben (magyarul) megjelenő munkát: „mostanában megbízható jelek arra mutatnak, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a többi szabadságszerető ország talán még erélyesebben kíván kiállni azon nemzeteknek — közöttük tehát a magyar nemzetnek is — érdekében, melyek a világháború folyamányaként előállott helyzetben teljesen elvesztették szabadságukat és szolgasorsra jutottak. Ezért most egyenesen kötelességemnek tartom kortársaimmal és a történetírókkal szemben, eredeti szándékomtól eltérően, emlékirataimat mégis nyilvánosságra hozni”.²⁴

A magyar emigráció ekkor már egyre kevésbé próbálja bevonni vitáiba. Ritkábban nyilvánul meg az emigrációban tőle egyébként nem idegen sajátos politizálás: időnként tekintélyes döntőbíróként, *à la kormányzó* állást foglalni.

Az emigrációt megosztó közjogi, mindenekelőtt a jogfolytonosságról, s így kormányzóságáról folyó vitát még itt sem kerülheti ki. Foglalkoztatja is, hiszen életének nagy döntése és fordulópontja fűződik hozzá. Felkérésre vagy belső kényszerből nem egyszer foglal újólag állást 1944. okt. 16-ai vitatható nyilatkozatával kapcsolatban, amelyben visszavonja a 15-ei kiáltványt, lemond a kormányzóságról és kinevezi Szálasi. Menye idézi akkor Veessenmayernek tett kijelentését: „ha ez a papír annyira fontos önöknek, én aláírom, de ennek nincsen érvénye, mert hiszen én fogoly vagyok”.²⁵ Reményi-Schnellerhez írt említett levelében pedig visszavonja hozzájárulását Szálasi kinevezéséhez, mivel Miklós fiát a németek ígéretük ellenére nem engedték szabadon.²⁶ Nürnbergi kihallgatásakor 1948. március 4-én kijelenti, hogy „a lemondásomról szóló okmány egyszerű papírrongy, lemondásom nem volt törvényes”.²⁷

Az emigráció 1947. augusztus 20-ai ún. altöttingi országgyűlése külön nyilatkozatot vár tőle e kérdésben. Az őt a hivatalos levéllel Weilheimben felkereső kéttagú küldöttséggel apósa nevében Ilona közli diplomatikusan, hogy „a jelenlegi körülmények az alkotmányos államfői jogkör gyakorlását nem teszik lehetővé”. S hogy ezt ne csak a politizálását a kiadatás fejében tiltó amerikai feltételre értsék, hozzáteszi, hogy „ez a helyzet — legalábbis ideiglenesen — Portugáliában sem fog megváltozni”.²⁸

Mivel azonban nem veti bele magát az emigrációs vitákba, a problémát maga az idő eldönti. Az 1952-es érvelés szerint „miután 1945 óta passzív magatartásával azt látszik bizonyítani, hogy államfői jogait nem gyakorolja, úgy vehető, hogy hallgatólagosan lemondott”.²⁹ Vagyis portugáliai éveiben az emigráció nem tekinti már politikai vezetőnek. Hozzájárul ehhez viszonya Habsburg Ottóhoz. Miután 1946-os találkozásukkor — szokásához híven — ragaszkodásáról biztosítja, hívei lassan átállnak a fiatal, aktívan és jól politizáló Habsburg oldalára.

Horthy láthatóan nem zár be minden kaput, politikus mivoltát mintegy *tartalékolja* a nagy lehetőségre. Mint Zsitvaynak 1951-ben írja, nincs más dolgunk, mint hogy „konzerváljuk magunkat a jövőre”.³⁰ Emögött ott a hazatérés reménye. „Mély a tenger és végtelen... — érzékeltetik honvágyát memoárjának zárószorai —

²⁴ HORTHY 56.

²⁵ GOSZTONYI—KANYÓ 32. 4.

²⁶ Uo. 5.

²⁷ PINTÉR 338.

²⁸ BORBÁNDI 69.

²⁹ NAGY KÁZMÉR: Elvesztett alkotmány. Bp. 1984. 66.

³⁰ ROMSICS 35.

De mélyebb szeretetem, mely szülőhazámhoz fűz, és végtelenebb a vágyódásom, mely a magyar földre és a magyar nép körébe hazavonz”.³¹

E reménynek politikai vetülete is van. Zsitvaynak írja 1949 júliusában: „bízok benne, hogy nemsokára megindul a nagy leszámolás, számunkra az egyetlen chance”.³² Magyarország állapotát elég jól értékeli, elsősorban azért, mert Ilona menyé előre megállapított titkos módszerrel rendszeresen levelez otthoni nővéreivel. Személyes és politikai motívumai tehát egybeesnek, amikor az emigráns magatartás normáját rögzíti: „Senki sem mondhatja meg előre, hogy Magyarország felszabadulása, amiért dolgozunk és imádkozunk, milyen körülmények között következik majd be... Bármilyen eszközökkel sikerüljön majd egyszer a szovjet imperializmus visszaszorítása megfelelő korlátok közé — amiben mindenesetre az Egyesült Államoké lesz a vezető szerep —, annyi bizonyos, hogy nekünk erre a várva várt órára fel kell készülnünk”.³³

Úgy véli, hogy ebben a szituációban még mindig küldetése van a magyarságnak a Duna-medencében. „A népek és néptöredékek sokrétű keverékét összefoglaló dunai térség igazságos felosztása nemzeti államokra éppen olyan lehetetlen, akárcsak a kör négyyszögesítése — írja memoárjában a kelet-közép-európai gordiusi csomóról. — Minél többet gondolkodom ezen, annál világosabban látom, hogy Tiroltól Bukovináig, a Bánságtól a Szudétaföldre az összes ott élő népeknek békét és jólétet csakis a régi, történelmi egység valamilyen formában történő visszaállításával biztosíthat.”³⁴ És ellentétben az első világháborút követő időszakokkal „az egykori Osztrák–Magyar Monarchia népei bizonyára szívesebben élnének a magyar meg az osztrák felségjelvények, mint a sarló és kalapács alatt”.³⁵

Egész múltján és alkatán túl a fentiekből következik, hogy egy *újra bevonuló „nemzeti hadsereg”* eszméjét dédelgeti, kijelentve, hogy „katonáinkra otthon lesz szükség, ha Isten is úgy akarja”.³⁶ Ez is oka, hogy főként volt tábormokaival tart kapcsolatot, elsősorban katonai kérdésekben foglal időnként állást. Olyanokban, mint hogy ki legyen e sereg vezére, Sónyi Hugó, Kisbarnaki Farkas Ferenc vagy Zákó András; elismerhetők-e a még alatta bejelentett, de már a nyilas érában realizált előléptetések stb.

Ritkán, a magyar múlttal kapcsolatban megszólal a nemzetközi politika fórumain. 1950 májusában pl. táviratot intéz az amerikai, brit és francia külügyminiszterek londoni konferenciájához, amelyben felhívja a figyelmet a Szovjetunióban sínylődő magyar hadifoglyokra, kérve a három nyugati nagyhatalmat a foglyok ügyével való törődésre.³⁷

Az októberi események 10. évfordulóján levelet intéz Konrad Adenauer nyugatnémet kancellárhoz. Az 1954. nov. 3-ai levélben a történész szerint „elégge apolitikusan” azt írja, hogy 1944 őszén a fegyverszünetről tárgyalva az oroszokkal elutasította a követelésüket, miszerint a magyar hadsereg támadja hátba a német csapatokat. „Senki és semmikor nem gondolt arra Magyarországon, hogy orosz parancsra, szovjet diktátum alapján hadat üzenjen Németországnak... Ezeréves történetében soha nem volt egyetlen olyan pillanat, amikor Magyarország árulásra

³¹ HORTHY 339.

³² ROMSICS 33.

³³ HORTHY 342.

³⁴ Uo. 344.

³⁵ Uo. 150.

³⁶ ROMSICS 34.

³⁷ BORBÁNDI 284.

vetemedett volna, vagy fegyvertársával szemben megszegte volna szavát”.³⁸ Február 10-ei válaszában a kancellár „megnyugvással” veszi tudomásul, hogy visszautasította a Német Birodalomnak szóló hadüzenet szovjet követelését.³⁹

Legközelebb akkor áll a visszatéréshez, amikor az osztrák – magyar hadiflotta volt tisztjei és tengerészei 1956 októberében Bécsben bajtársi találkozót szerveznek. Erre mint az utolsó főparancsnokot, őt is meghívják. Hajlik rá, szívesen találkozna régi bajtársaival. Am egészségégi állapota miatt felesége nem engedi kitenni az út és a találkozó fáradalmainak.⁴⁰

Az 1956-os forradalom napjainak eufóriája utolsó fellobbanása a 88 éves aggastyánnak. November 4-e után – szinte szimbolikusan – nem nyitja ki többé a rádiót, nem olvas újságot. „Arra számítottam – fogalmazza meg keserű csalódásba burkolt vádját a New York Herald Tribune újságírójának –, hogy a Nyugat a felkelést az alkalmazottnál hathatósabb eszközökkel, fegyveres segítséggel is támogatni fogja”.⁴¹ 1957. január 26-án ágynak esik. Az orvos nem tud szervi betegséget kimutatni. „Csak talán fáradt”, mondja. Február 9-én hajnalban elveszíti eszméletét, s még aznap meghal. Menye szerint „nem lépett fel semmilyen tüdőgyulladás vagy szívbaj, egyszerűen azt lehet mondani, élete gyertyája kialudt”.⁴²

„Megható részvétnyilvánítás mellett” temetik el a lisszaboni angol katonai temetőbe (ide kerül két év múlva felesége is). A temetésen többek között ott van Salazar és Franco személyes képviselője, valamint a Portugáliában élő Habsburg József Ferenc főherceg és Anna főhercegnő. Utolsó hónapjaiban gyakran mondogatta, hogy „egy szép napon vigyetek engem haza”.⁴³

³⁸ GOSZTONYI 158.

³⁹ BORBÁNDI 295.

⁴⁰ Uo. 401.

⁴¹ PINTÉR 350.

⁴² GOSZTONYI 159.

⁴³ BOKOR 8.

A HUNGARIAN EXILE IN PORTUGAL: MIKLÓS HORTHY

That phase in Horthy's life that he spent in Portugal (1949—1957) is still completely unexplored in historical publications in Hungary for a number of reasons: from October 1944 he was no longer an active politician, his extradition was removed from the political agenda, and Hungarian socialist historiography interfered with exploring the facts in connection with him.

His move from Bavaria to Portugal was motivated by his wife's ill health, his fear of extradition, and the ban imposed on his political activities.

The affairs of the separated family were run by Horthy's daughter-in-law, the widow of the vice-regent, with help from the U. S. Horthy foundation. Here in Portugal the ex-regent, still in good physical and mental health, wrote and published his memoirs.

Horthy lived in Portugal as a private individual, even though from time to time he publicly expressed his viewpoint on various questions concerning Hungary, or the Hungarian emigré community. He often returned to explaining his decisions of October 1944.

His homesickness, as well as the direction world events were taking, increased his hopes of returning to Hungary, and made him occasionally join in the emigré discussions about the formation of a new 'national army'.

The shock caused by the suppression of the 1956 revolution consumed his energies. He died a few weeks later.